

ԴԱՍԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԸ

Հ Ա Յ Ո Ց Մ Է Ձ

Կախնեաց յարգանքը ոչ եթէ անոնց գործին ներբողեանն է միայն՝ այլ անոր խոր ըմբռնումը: Ե. դարը մեր դասական գրականութիւնը կ'անուանենք, բայց այս կոչումը մեծ դար մը չի նշանակեր միայն, այլ նաև օրինակելի. գովեստ մը չէ միայն՝ այլ կանոն մը:

Սակեղար շքեղ անուան տակ՝ բեղմնաւոր գործունէութեան և լեզուի գեղեցկութեան կաղապար մը կը նկատենք միայն. չունէ՞ր այն գեղարուեստ մը՝ ծնունդ իր մտաւորականութեան և արժանի ապագային նայուածքին: Ազգի մը անձնականութիւնը գերութեան շրջանին մէջ չարտայայտուի՞ր՝ այլ իր ազատութեան. բնութեան օրէնքներու բացառութիւն մը պիտ' ըլլար եթէ մեր ազգային նկարագիրը չներկայացուէր սերունդէ մը որ հայկական ինքնուրոյնութեան մէջ զարգացած էր:

Ե. դարու գեղարուեստի առաջին յատկանիշն է՝ ոչ բնութիւնը և ոչ կեանքը հատուածներու բաժնել. մեր հեղինակներէն ոչ մին ծովը կը հանէ իր ամբողջներէն՝ շրջանակի մը մէջ կախելու և ամբոյսի հրացման առաջարկելու համար. ոչ ոք անոնցմէ կեանքը կը փոքրացնէ այնպէս որ կարենայ թատերարեմի մը վրայ տեղաւորուիլ. ոչ Էջնկայ, ոչ Խորենացույ, ոչ Եղիշէի մէջ պիտի գտնէք անջատ ոտանաւորներ լուսնկայ գիշերուան մը վրայ, ծովու անհունութեան և գարուններու զուարթ վերադարձին ողջոյնը: Եւ սակայն բնութեան բոլոր գեղեցկութիւնները

զգացուած են իրենց էջերուն մէջ. բանաստեղծական կեանքը իրական կեանքէն անջատուած տեսիլ մը չէ, այլ անոր շարունակութիւնը. և այս եր. ոյթը ուրիշ բան չէ բայց եթէ իրականութեան հարազատ նմանողութիւնը: Իրականութեան մէջ ալ բանաստեղծական յուզումը շարայարութիւն է առօրեայ դէպքերու: Մշակը առաւօտեան դէմ դաշտը կ'իջնէ իր հասկերը հնձելու համար միայն. բայց հորիզոնին վրայ իւրեն ընդ առաջ կ'իւլան ոսկեծոյլ զղեակներ, անյատակ հնոցներ՝ զանոնք ձուլելու սահմանուած, ծիրանի առկախ և շրջուն հրաբուխներ՝ որ երկրիս վրայ լաւ սփռել կը սպառնան, բայց զայրութիւն կը փոխեն ժպտի և երկրիս վրայ ոսկի և աղամանդ միայն կ'անձրեն:

Գեղարուեստի կեանքը՝ իբր նիւթական կեանքի մաս մը ըմբռնուած՝ լեռ մ'է որ դաշտին շարունակութիւնն է, բայց անոր լոյսին մէջ կորսուած մասը. դաշտերու տարածութիւնը և բլրակներու փոքրութիւնը կը ծառայեն իր մեծլայելչութիւնը աւելի բարձրացնելու: Ամէն գեղեցկութիւն մեր նախնիքներէն ըմբռնուած չէ իբրև կղզիացած իր մը. հորիզոնը մեր նախնեաց երազն եղած է, և իրենց իւրաքանչիւր ստեղծման համար փնտռած են անոր յարմարագոյնը:

Մեր նախնիք ոչ մէկ երգ նուիրած են արարատեան դաշտին. բայց պատմագրութիւնը իրենց առիթ կ'ընծայէր քնարերգական յուզումները բացատրելու. Փարպեցին պատմական դէպքերուն կը հետևի, բայց երբ անոնք կը բարձրանան մինչև բանաստեղծութեան աստիճանը, ներշնչման հովերը մինչև մեզ կը բերեն Արարատեան դաշտի բոլոր կախարդական բոյրերը. գորգերը կը կախուին լեռանց կողէն և անտառներուն ստուերները՝ լեռներու բարձրութիւնէն: Եզրէն «բանակներուն մէջ կ'ապրի մինչև այն վայրկեանը՝ ուր հայ իշխանուհիներու տառապանքին և անոնց շքեղութեանց հակապատկերը իւր սրտին բոլոր լարերը կը թըրթռայնեն:

Բայց գեղարուեստի մէջ կայ երկու եզր, նիւթական առարկան և արուեստագէտի հոգին. անձնականութիւնը մեր նախնեաց ցով ազատ է զրական աւանդութեանց ոտնակապերէն. թարմ ցեղ մ'է որ զրականութեան մէջ կը մտնէ անկախ հին յիշատակներէ. կ'աճի կուսական անտառի մը վայրենի փարթամութեամբ. հելլէններուն նման՝ նախնեաց պատկառանքը և անոնց զործին օրինակը չի սանձեր իրենց խառնուածքին եռանդը. երբ կ'ընթեռնու է. դարու հեղինակ մը՝ զրքի հետ չէ որ կ'ապրիս այլ անձի մը, և ամէն անձ այնպէս վրէժխնդիր է իր նկարագրին, ինչպէս ամէն ազգ իր ինքնուրոյնութեան. ամէն մատենագիր առանձնական տիպար մ'է այնքան որոշ՝ ինչպէս թէ տարբեր ցեղէ մ'ըլլար. անոնց համապատկերը կը յիշեցնէ Հայաստանի զաւառները ուր դաշտերու կանաչը, լեռներու ձիւնը, անտառներու ստուերը՝ միայն հեռաւորութեան մէջ իրարու հետ կը հաշտուին և կը ձուլուին:

Նախնեաց յուշարձանները այսպէս յօրինուած էին երկրին ամենէն ազնիւ քարերով. այլ անոնց ձևն է որ գեղարուեստական վերջին

զրոշմը պիտի ընծայէր իրենց, ոսկի ձոյլ մը՝ որքան ալ անզին՝ ոսկեղէն արծան մը չէ: Չեին մէջ մեր նախնիք ենթակայական ճշմարտութեան առաւելութիւն կ'ընծայեն առարկայականին վրայ, այսպէս դիւցազ մը մարդկային չափեր ունի իրականութեան մէջ, բայց անոր աստուածացումը չափազանցութիւն մը չէ՝ որովհետեւ գոյութիւն ունի ան՝ բայց հոգիներուն մէջ: Հայրենիքի տեսարանները անկարող ենք բնութեան ուրիշ տարրերուն պէս վերլուծել, աւերակի մը քարը, Եփրատի սրբազան ալիքը՝ կարծես տարբեր տարրերէ շինուած են քան համանման առարկաներ, մի և նոյն առարկան երկրի և հոգիի մէջ նկատուած այնպէս են՝ ինչպէս նիւթի և երկնքի մէջ: Հոգեկան ճշմարտութիւն է որ կը բացատրեն մեր նախնիք, իրականութիւնը՝ սրբտին մէջ դիտուած:

Ամէն տեսարանի մէջ հոգիներու խումբ մը կայ, հեղինակին և իր անձնաւորութեանց, կը յիշեցնեն անոնք դիցարանական այն դարերը՝ ուր ամէն թուփի մէջ յաւէրժհարսներու ոտնաձայնը կը լսուէր:

Նիւթ, անձնականութիւն և ձև երեքն ալ ինքնատիպ են մեր նախնեաց մէջ: Անոնք հողին տակ թաղուած տաճարներն են՝ որոնց վերականգնումին դեռ ոչ որ խորհած է: Անոնք վերջալոյսի մէջ հալող խուսափուկ գոյներուն կը նմանին՝ միայն մէկ երկնքի յատուկ, և այն ծաղիկներուն որ Այրարատի ամենէն անկոխ բարձունքներու վրայ աճած՝ զուրկ են հիացողէ, և միայնութեան մեծութեամբ աւելի գեղեցկացած: Ողջուններ ուրեմն մեր նախնեաց մէջ ոչ եթէ թարգմանիչները՝ իրենց աւանդական անուան տակ՝ այլ նկարիչները և արձանագործները, նկարիչները սրոնց գործերը մեր սրտերուն վրայ զրոշմուած հայ անցեալի ամենէն նուիրական տեսարաններն են, և արձանագործներ՝ որ յաւիտեանականութեան համար քանդակած են հայ դիւցազներու դէմքերը: